

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

духовності, духовними компетентностями, методами і прийомами самопізнання і самовдосконалення.

Адже діяльність педагога, який навчає молодих людей самовиховання, потребує від нього бути знавцем людської природи і творцем найбільшої цінності – гуманної, гармонійно розвиненої, сильної особистості, здатної реалізувати свій потенціал у служінні народу і людству.

Планомірне й систематичне залучення школярів до процесу самовиховання сприяє гуманізації освітнього процесу, утвердженню педагогіки співробітництва і життєтворчості, наближає створення школи майбутнього – школи саморозвитку особистості.

1. Бех І.Д. *Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання / І.Д. Бех.* – К.: Либідь, 2006. – 272 с.

2. Помиткін Е. *Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини: Програми роботи з дітьми від 5 до 18 років / Е. Помиткін.* – К.: Шк. світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

3. Сурмяк Ю.Р. *Організація самовиховання особистості. Навчально-методичний посібник для вчителів і викладачів, організаторів виховного процесу / Ю.Р. Сурмяк, Т.Г. Тюріна, Л.Г. Кудрик.* – Львів: ЛОІППО, 2011. – 80 с.

4. Трухін І.О. *Основи шкільного виховання: Навч. посібн. / І.О. Трухін, О.Т. Шпак.* – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.

5. Ягунов В.В. *Педагогіка: Навч. посібник / В.В. Ягунов.* – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2011

УДК 378.091.3:811.111

Руслан Кравець, кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті висвітлено теоретичні засади формування творчого мислення у майбутніх учителів іноземної мови, розкрито його сутність і структуру, схарактеризовано компоненти, показники та рівні сформованості.

Ключові слова: творче мислення, професійна підготовка, креативна особистість, гештальт, іншомовна комунікативна компетентність.

Літ. 29.

Той, хто захоплюється практикою без теорії, подібний до керманіча, що вступає на корабель без керма і компаса – він ніколи не певний, куди пливе.

(Леонардо да Вінчі)

Постановка проблеми. Згідно з Національною доктриною реформування системи освіти України у XXI столітті провідними напрямками оновлення навчально-виховного процесу визнані такі, що передбачають підготовку всебічно розвиненої творчої особистості, вільної, самостійної, ініціативної, з високим рівнем інтелектуального розвитку, здатної до нестандартних рішень. Відтак особливого значення у цьому процесі набуває творче мислення як інструмент досягнення індивідуального зростання і професійного успіху кожного фахівця. Адже саме творчі люди досягають вагомих результатів у створенні матеріальних і духовних благ.

Головна роль у формуванні креативної особистості належить педагогу. У зв'язку з цим одним із основних завдань професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови є формування педагога із власним суверенітетом, незалежного і творчого, здатного до самостійного неперервного цілепокладання і самовизначення не

лише у сфері професійної діяльності, але й загальнолюдських цінностей. Професійна діяльність учителя іноземної мови характеризується лінгвістичним, лінгвокраїнознавчим, інтекультурним, комунікативним, лінгвометодичним змістом і передбачає перетворення та інтерпретування інформації, надання їй особистісного смислу, оцінювання вагомості та дієвості ідей, майстерність у дискутуванні, відстоювання власних переконань, формування умінь правильного формулювання думок іноземною мовою. Унаслідок цього розробка теоретичних основ формування творчого мислення майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки набуває пріоритетного характеру і є одним із першочергових завдань сучасної парадигми педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями розробки теорії творчості займалися Н. Алексеев, Г. Альтшуллер, М. Бахтін, М. Бердяев, А. Богданова, Е. Боно, С. Борисов,

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

М. Вертгеймер, М. Веракса, Л. Виготський, Р. Гут, Є. Нікітін, В. Дунчев, Д. Завалішина, О. Кульчицька, О. Матюшкін, Б. Новіков, Я. Пономарьов, Н. Роджерс, А. Савенков, Г. Сельє, Г. Сіліна, Д. Ушаков, О. Яковлева та ін. Сутність педагогічної творчості розглядалася у працях А. Алєйнікова, Д. Богоявленської, І. Гриненко, І. Зязюна, З. Калмикової, В. Кан-Калика, З. Курлянд, О. Морозова, С. Сисоевої, М. Фіцули, В. Шахова та ін. У системі професійної підготовки формування творчої особистості студента досліджували І. Бех, Н. Вишнякова, Е. Дісі, О. Клепиков, В. Климчук, І. Кучерявий, О. Лузік, М. Меєрович, Н. Мойсеюк, Е. Муртазаєва, В. Степашко, Г. Тарасенко, О. Хуторський, Д. Чернилевський, В. Чірков, Л. Шрагіна та ін. Окремим видам творчого мислення присвячені праці П. Енгельмеєра, В. Моляко (конструкторське), Б. Кедрова, Я. Пономарьова, П. Якобсона (винахідницьке), О. Акімової, Т. Дронової, Е. Муртазаєвої, С. Сисоевої (педагогічне). На психологічні особливості професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови звертає увагу Л. Засєкіна.

Вивчення наукових досліджень з визначеної проблеми показало, що проблема формування творчого мислення майбутнього вчителя іноземної мови не знайшла остаточного вирішення, зокрема, не достатньо дослідженими є показники, структура та його специфіка формування; не розкрито педагогічні умови, які забезпечують успішне формування творчого мислення майбутнього вчителя іноземної мови. Водночас, аналіз теоретичної і практичної професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови дозволив виявити низку суперечностей, а саме: між потребою загальноосвітніх шкіл у творчих педагогах, здатних до формування ініціативної, самостійної, креативної особистості, здібностей учнів у різноманітних видах навчальної діяльності і недостатнім рівнем професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови; між традиційним змістом професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови з його інструментарієм (принципи побудови навчальних планів, програм, технологій навчання тощо) і новими завданнями реформування освітньої галузі (індивідуальний підхід, спрямованість на всебічний розвиток особистості, задоволення її потреб, забезпечення попиту суспільства на конкурентоспроможних, творчо-активних фахівців із високим рівнем адаптації до швидкозмінних вимог світового ринку праці); між потребою в індивідуально-творчому характері педагогічної праці і надмірно заформалізованою підготовкою

майбутнього вчителя іноземної мови до його професійної діяльності.

Мета статті – розкрити теоретичні засади формування творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови; висвітлити різні підходи до тлумачення сутності поняття “творче мислення”; схарактеризувати його структуру; визначити показники та рівні сформованості цієї характеристики особистості у майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженню сутності та природи творчого мислення присвятили праці науковці, які визначають творче мислення як процес руйнування існуючого гештальту для побудови кращого або як уміння переструктурувати функціональні зв'язки старої системи знань (Е. Боно [5], А. Кестлер [28], В. Моляко [16]); особливий вид мислення, результатом якого є створення якісно нового продукту (Дж. Гілфорд [27], Б. Кедров [13], О. Кульчицька [14]); самовираження творчої особистості (М. Бахтін [2], М. Бердяєв [3], А. Камю [10], Ж. Сартр [22], С. Франк [22]); результат взаємозв'язків між “Воно”, “Я” і “Над-Я” (С. Алімова [1], Я. Пономарьов [19], Н. Роджерс [20], В. Роменець [21], Г. Сельє [23]); процес розв'язання задач (Д. Богоявленська [4], М. Вертгеймер [6], Г. Воллес [29], Г. Гарднер [26], Л. Доценко [9], О. Лук [15], О. Тіхоміров [24]). Різномісний підхід до трактування поняття “творче мислення” дозволив науковцям диференціювати його за видами: гештальтне, інноваційне, естетичне або експресивне, психоаналітичне або динамічне, проблемне.

Здійснений аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури свідчить, що хоча на сьогодні в науковій теорії та практиці ще не існує однозначного розуміння природи творчого мислення і постійно здійснюється пошук його проявів та нових шляхів формування, однак усі погоджуються із його змістовою характеристикою, зокрема: швидкістю, оригінальністю, гнучкістю, глибиною, нетривіальністю і здатністю до трансформації.

Вище зазначене дало можливість розглядати творче мислення майбутнього вчителя іноземної мови як інтегративну єдність когнітивних процесів та інтелектуальних здібностей, яка визначає гнучкість, оригінальність і продуктивність мислення під час оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю та реалізації завдань професійної діяльності.

Підґрунтям для визначення структури творчого мислення стали філософські погляди М. Бахтіна [2], М. Бердяєва [3], О. Вознюка [7], А. Гріцанова [17], І. Канта [11], Г. Гегеля [8], А. Камю [10], В. Карташева [12], Б. Новікова

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

[18], Ж. Сартра [22], О. Тичини [7], С. Франка [25]) щодо тріадної моделі особистості, яку досліджують у філософії: гносеологія (когнітивна сфера), аксіологія (ціннісно-мотиваційна сфера) та праксеологія (поведінково-практична сфера). Це сприяло визначенню структури творчого мислення учителів іноземної мови за такими компонентами: мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісно-творчим.

Сутність *мотиваційно-ціннісного компоненту* полягає у спонуканні особистості до творчої активності під час навчально-виховного процесу. На основі аналізу змісту було виділено такі його показники: інтерес до іноземної мови; мотивація до самовдосконалення умінь (читання, говоріння, письмо, аудіювання) і навичок (перцептивні, вимовні, каліграфічні, орфографічні, слухові) мовлення; творча уява в осмисленні художніх образів; усвідомлення самоцінності людської особистості й значущості педагогічної професії; самооцінка власної навчальної діяльності.

Когнітивний компонент творчого мислення складають стратегії пізнання світу та накопичення досвіду. Серед показників когнітивного компоненту творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови виокремлено такі: інтелектуально-творча ініціатива у різних видах комунікативної діяльності; гнучкість мислення нових комунікативних ситуацій; функціонування на новому мовленнєвому матеріалі та переходу від одного виду навчальної діяльності до іншого; легкість генерування ідей іноземною мовою; здатність до трансформації фонетичних, лінгвістичних, лексичних, граматичних і комунікативних завдань.

Діяльнісно-творчий компонент відображає характер і результативність навчальної діяльності з оволодіння іншомовними знаннями та вміннями. Показниками діяльнісно-творчого компоненту є: здатність самостійно виконувати професійні дії; здатність імпровізувати, спілкуватися на незнайомі теми іноземною мовою; вміння знаходити ідеї у нових, нестандартних ситуаціях; оригінальність ідей і продуктів навчально-творчої діяльності, новизна інтерпретацій англійських творів; надситуативна пізнавальна активність.

Відповідно до виділених структурних компонентів та показників творчого мислення виокремлено три рівні сформованості творчого мислення у майбутніх учителів іноземної мови: репродуктивно-імітаційний, частково-творчий, системно-моделювальний.

Репродуктивно-імітаційний рівень є характерним для студентів, творче мислення яких не виявляється або ж розкривається на нестійкому рівні. Таким студентам притаманне

індиферентне ставлення до педагогічної творчості та іноземної мови; відсутність потреб у самовдосконаленні умінь і навичок мовлення; слабо розвинена творча уява. Усвідомлення самоцінності людської особистості характеризується егоцентричною орієнтацією. Студенти недостатньо мірою розуміють значущість педагогічної професії. Самооцінка результатів власної навчальної діяльності не є адекватною. Виникають труднощі у генеруванні ідей іноземною мовою. Відсутня самостійність у застосуванні лексичних і граматичних одиниць у нових контекстах. Професійною компетентністю є репродуктивне відтворення фундаментальних педагогічних і фахових знань, умінь і навичок. Недостатньо розвинута самостійна здатність до перенесення умінь на інші види діяльності.

Частково-творчий рівень свідчить про певну сформованість творчого мислення на особистісному рівні. Студент виявляє позитивне ставлення до іноземної мови, його мотиваційну сферу складають внутрішні та зовнішні чинники. Фрагментарно розкривається творча уява, яка тяжіє до порівняння із відомими аналогіями. Сформована нормативно-ціннісна орієнтація. Спостерігаються спроби самооцінки власної навчальної діяльності. Частково демонструються інтелектуально-творча ініціатива та гнучкість мислення у виконанні навчальних завдань. Студенти ситуативно генерують оригінальні ідеї іноземною мовою, удосконалюють і розширюють мовленнєві моделі, імпровізують у процесі спілкування на незнайомі теми. Інколи самостійно інтерпретують англійські твори.

Системно-моделювальний рівень характеризується стійким позитивно-активним ставленням до іноземної мови та творчо-ціннісною орієнтацією. Студенти виявляють інтерес до іноземної мови на стійкому високому рівні. У них сформована мотивація до самовдосконалення умінь читання, говоріння, письма, аудіювання та навички мовлення. Розвинута професійно-творча уява та адекватна самооцінка власної навчальної діяльності. Студенти здатні самостійно ставити перед собою завдання, аналізувати і вирішувати їх. Чітко усвідомлюється внутрішня структура педагогічної ситуації і виявляється проблема (без зовнішніх стимулів). Мета визначається особисто, діяльність спрямована на її досягнення та організовується студентами самостійно. На високому рівні спостерігається дивергентне мислення, яке дає змогу розглядати проблему різнобічно.

Висновки. У нинішніх умовах від учителя іноземної мови вимагається не тільки ґрунтовне засвоєння фахових знань і умінь, але й високий

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

рівень сформованості творчого мислення, яке розглядаємо як інтегративну єдність когнітивних процесів та інтелектуальних здібностей, яка визначає гнучкість, оригінальність і продуктивність мислення під час оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю та реалізації завдань професійної діяльності. Формування творчого мислення є основою для успішного становлення творчої особистості майбутнього вчителя. Творче мислення педагога, – це основна структурна одиниця його професійної діяльності, яка є знаряддям і способом розв'язання оригінальних і складних завдань. Творче мислення педагога виявляється в інноваційному підході до викладацької діяльності, зокрема, у проведенні нестандартних уроків, креативній діяльності зі згуртування колективу учнів з урахуванням їх індивідуальних та вікових особливостей, проектуванні та прогнозуванні особистості учня, застосуванні педагогічних технологій з метою реалізації творчих завдань для всебічного і гармонійного розвитку особистості.

1. Алімова С. Психолого-аналітичні аспекти використання методів активізації творчого мислення студентів / С. Алімова // Психологія і суспільство. – 2005. – №1. – С. 63 – 68.

2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.

3. Бердяев Н.А. Философия свободы, смысл творчества / Н.А. Бердяев. – М.: Правда, 1989. – 607 с.

4. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б. Богоявленская. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 320 с.

5. Боно де Э. Латеральное мышления / Э. де Боно. – СПб.: Питер Паблишинг, 1997. – 320 с.

6. Вертгеймер М. Продуктивное мышление / М. Вертгеймер. – М.: Прогресс. – 1987. – 335 с.

7. Вознюк О.В. Людина, що навчається: головні аспекти нової парадигми освіти / О.В. Вознюк, О.Р. Тичина. – Житомир: “Академія”, 1998. – 229 с.

8. Гегель Г.В.Ф. Наука логики: в 3-х т. / Г.В.Ф. Гегель. – Том 1. – М.: Мысль, 1970. – 501 с.

9. Доценко Л. Психологічне осмислення етапів технічної та художньої творчості / Л. Доценко // Психологія і суспільство. – 2007. – №4. – С. 118 – 122.

10. Камю А. Изнанка и лицо. Сочинения / А. Камю. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во “Фолио”, 1998. – 864 с.

11. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил

Кант; [пер. з нім. та приміт. І. Бурковського]. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.

12. Карташев В.А. Система систем. Очерки общей теории и методологии / В.А. Карташев. – М.: Прогресс-Академия, 1995. – 325 с.

13. Кедров Б.М. О творчестве в науке и технике. Науч.-популяр. очерк для молодежи / Б.М. Кедров. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 192 с.

14. Кульчицкая Е.И. Диагностика творческих способностей детей / Е.И. Кульчицкая. – К.: Знание, 1996. – 67 с.

15. Лук А.Н. Мышление и творчество / А.Н. Лук. – М.: Политиздат, 1986. – 144 с.

16. Моляко В. Психологічні проблеми творчої діяльності та обдарованості / В. Моляко // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 1999. – Вип. 19. – С. 146 – 156.

17. Новейший философский словарь / [составитель А.А. Грицанов]. – Мн.: Изд. В.М. Скаун, 1998. – 896 с.

18. Новіков Б.В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму / Б.В. Новіков. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 332 с.

19. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика / Я.А. Пономарев. – М.: Педагогика, 1976. – 280 с.

20. Роджерс Н. Фасилитация творчества / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 2007. – №6. – С. 64 – 73.

21. Роменець В.А. Психологія творчості / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.

22. Сартр Ж.П. Бытие и ничто: Опыт феноменол. онтологии / Ж.П. Сартр; пер. с фр., предисл., прим. В.И. Колядко. – М.: Республика, 2000. – 639 с.

23. Селье Г. От мечты к открытию / Г. Селье. – М.: Прогресс, 1987. – 368 с.

24. Тихомиров О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров. – М.: Издательский центр “Академия”, 2005. – 288 с.

25. Франк С.Л. Сочинения / С.Л. Франк. – Москва: Издательство “Правда”, 1990. – 608 с.

26. Gardner H. Art, mind and brain: A cognitive approach to creativity / H. Gardner. – New York: Basic Books, 1982. – 374 p.

27. Guilford J.P. Measurement of Creativity / J.P. Guilford // Exploration in Creativity. – New York. – 1967. – P. 281 – 287.

28. Koestler A. The Act of Creation / A. Koestler. – New York: Penguin Group (USA), 1990. – 752 p.

29. Wallas G. The Art of Thought / G. Wallas / Jonathan Cape. – 1926. – №4. – P. 79 – 96.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2012